Μνήμων

Τόμ. 26 (2004)

Γιάννης Κόκκωνας, Ο πολίτης Πέτρος Σκυλίτζης Ομηρίδης, 1784-1872. Μελέτη της συμμετοχής ενός ελάσσονος σε γεγονότα μείζονος σημασίας

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.843](https://doi.org/10.12681/mnimon.843)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΛΟΥΚΟΣ Χ. (2004). Γιάννης Κόκκωνας, Ο πολίτης Πέτρος Σκυλίτζης Ομηρίδης, 1784-1872. Μελέτη της συμμετοχής ενός ελάσσονος σε γεγονότα μείζονος σημασίας. *Μνήμων*, 26, 257-260.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.843>

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Γιάννης Κόκκωνας, 'Ο πολίτης Πέτρος Σκυλίτζης 'Ομηρίδης, 1784-1872. Μελέτη της συμμετοχής ενός ελάσσονος σε γεγονότα μείζονος σημασίας, 'Εταιρεία Μελέτης Νέου 'Ελληνισμού, Παράρτημα του περιοδικού Μνήμων αρ. 13, 'Αθήνα 2003, 285 σ.

Έχουν αναλυθεί οι λόγοι για τους οποίους τὸ 1821 παραμελήθηκε ὡς ἀντικείμενο ἔρευνας καὶ διδασκαλίας ἀπὸ τὴν ἀνανεωμένη μετὰ τὸ 1974 ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία. Ὑπάρχουν φυσικὰ καὶ σημαντικὲς ἐξαιρέσεις πού ἀκριβῶς δείχνουν πόσο θὰ εἶχαν διευρυνθεῖ οἱ προσεγγίσεις μας γιὰ τὸ μείζον αὐτὸ γεγονὸς, τοῦ ὁποῦ ἡ ἐμβέλεια ξεπερνᾷ κατὰ πολὺ τὰ ὅρια τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἀν δὲν εἶχαν ἰσχύσει κάποιες ἄγνωιες καὶ ἐμμονές ὅτι δὲν προσφερόταν γιὰ τὴ θεματικὴ τῆς «νέας ἱστορίας». Ἡ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Γιάννη Κόκκωνα ἀποτελεῖ μία ἀπὸ αὐτὲς τὲς ἐξαιρέσεις.

Ὁ συγγραφέας ἐπιχειρεῖ νὰ δείξει πόσο σημαντικὴ ἦταν ἡ συμβολὴ ἐνὸς «ελάσσονος» πολιτικοῦ παράγοντα στὴν προετοιμασία, ἔναρξη, πολιτικὴ συγκρότηση καὶ διαχείριση τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Στὸ πρόσωπό του συμπυκνώνεται ἡ δράση κάποιων δεκάδων ἀκόμη «ὀργανικῶν» διανοουμένων πού μὲ τὴ μόρφωση, τὲς εὐρωπαϊκὲς ἐμπειρίες, τὸ ζῆλο, τὸν ἀκτιβισμό, τὴν αὐταπάρνηση πολλὰς φορὲς, συντέλεσαν ἀποτελεσματικὰ στὸ νὰ ἐπιλεγεῖ, ἀντὶ ἄλλης τακτικῆς, ἡ ἄμεση καταφυγὴ στὰ ὅπλα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση καὶ πολιτικὴ ὑπαρξὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ στὴ συνέχεια, μέσα στὸν Ἀγῶνα, βοήθησαν οὐσιαστικὰ ἀπὸ ποικίλες θέσεις στὴν ἐδραίωση καὶ λειτουργία τῶν ἐπαναστατικῶν θεσμῶν (συντάγματα, διοίκηση, δικαστήρια, τοπικὲς ἀρχές κλπ.).

Ὁ Πέτρος Σκυλίτζης Ὀμηρίδης ἦταν γόνος σημαντικῆς οἰκογένειας λογίων καὶ ἐμπόρων τῆς Σμύρνης. Οἱ εὐνοϊκὲς προϋποθέσεις πού παρεῖχε τὸ συγγενικὸ περιβάλλον γιὰ τὴν ἀνέλιξή του, διευρύνθηκαν

ἀκόμη περισσότερο ὅταν γιὰ ἐμπορικὸς σκοποὺς βρέθηκε στὴ Μασσαλία. Δύο φορές θὰ ἰδρῦσει ἐκεῖ ἐμπορικὸ οἶκο, τὴ δεύτερη φορὰ (1814-1818) θὰ εὐδοκιμήσει τόσο ὥστε νὰ ἔχει περιουσία 600.000 φράγκων. Ἡ ἄμεση γνωριμία μὲ τὲς ἰδέες καὶ τὲς ἐμπρακτεῖς συνέπειες τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης θὰ διαμορφώσουν τὴ φιλελεύ-

θερὴ ἰδεολογία του καὶ θὰ τὸν φέρουν κοντὰ σὲ ἄλλους διανοουμένους πού ἤθελαν τὴ μυστικὴ προετοιμασία τῆς Ἐπανάστασης. Θὰ μυηθεῖ στὸν τεκτονισμό καὶ θὰ λάβει μέρος, τὸ 1814 στὸ Παρίσι, στὲς συνεδριάσεις τῶν μελῶν τοῦ Ἑλληνόγλωσσου Ξενοδοχείου. Τὸ 1818 θὰ ἀποκτήσει γαλλικὴ ὑπηκοότητα, θὰ διαλύσει τὸ ἐμπορικὸ του

κατάστημα και θά φύγει για την Κωνσταντινούπολη, όπου θά συμμετάσχει στην εκεί δράση τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας για τὴν προετοιμασία τῆς Ἐπανάστασης.

Μὲ τὸ ξέσπασμά της θά βρεθεῖ στὰ ναυτικά νησιά (Ψαρά, Ὑδρα καὶ Σπέτσες), θά συντελέσει στὸ νὰ ἐξεγερθοῦν καὶ θά ἐργαστεῖ γιὰ τὸ συντονισμό τῆς δράσης τους. Στὴν ἀρχὴ δρᾷ κυρίως στὶς Σπέτσες, τὶς ὁποῖες ἐκπροσωπεῖ ὡς παραστάτης στὴν Ἀ' Ἐθνοσυνέλευση. Ἐπανερχόμενος στὸ νησί συντάσσει, μεταξύ τῶν ἄλλων, τὸ προσωρινὸ πολίτευμα τῶν Σπετσιωτῶν καὶ λίγο ἀργότερα μεσολαβεῖ στὸν κατευνασμό τῶν πληρωμάτων ποὺ εἶχαν ἐξεγερθεῖ κατὰ τῶν προυχόντων. Γενικὰ μὲ τὶς γνώσεις καὶ ἱκανότητές του παρέσχε στους Σπετσιώτες τὴν πολιτικὴ ἐκπροσώπηση ποὺ εἶχαν ἀνάγκη καὶ φαίνεται ὅτι ἔτσι ἀπέκτησε κάποιο κοινωνικὸ ἔρεισμα, ποὺ τόσο ἔλειψε ἀπὸ ἄλλους ἐτερόχθονες διανοούμενους, καὶ τὸ ὁποῖο τοῦ ἐπέτρεψε μεγαλύτερη αὐτονομία ἀπέναντι σὲ ἡγετικά πρόσωπα καὶ ὁμάδες ποὺ προὔπληραν ἢ διαμορφώθηκαν μέσα στὴν Ἐπανάσταση. Ἀγωνίζεται κι αὐτὸς γιὰ τὴν ὑπαγωγή τῶν τοπικῶν ἐξουσιῶν στὴν κεντρικὴ διοίκηση, τοῦ τοπικοῦ στὸ ἐθνικὸ —ἡ σχετικὴ ἀποστολὴ του στὴν Κρήτη τὴν ἀνοιχτὴ τοῦ 1822 δείχνει πόσο ὑπολόγιζε σ' αὐτὸν ἡ ἐπαναστατικὴ κυβέρνηση—, γρήγορα ὅμως ἀπογοητεύεται ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἡγεσία καὶ ἀναζητᾷ μὲ μερικοὺς ἄλλους θεραπείαι εἶτε μὲ τὴ δημιουργία καὶ δράση ἐταιρειῶν κατὰ τὰ τεκτονικὰ πρότυπα εἶτε κυρίως μὲ τὴν πρόσκληση τοῦ Ἰω. Καποδίστρια καὶ τῶν ἀδελφῶν του στὴν ἐπαναστατημένη χώρα. Πηγαίνει μάλιστα ὁ ἴδιος στὴν Κέρκυρα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἐπιτυχία τοῦ σχεδίου. Τὸ 1826 βρίσκεται ἐγκατεστημένος στὴν Ἐρμούπολη καὶ θά ἐκπροσωπήσει τοὺς κατόικους τῆς στὴν Γ' Ἐθνοσυνέλευση, ἡ ὁποία θά ἐκλέξει τὸν Ἰω. Καποδίστρια Κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδας.

Οἱ στενὲς σχέσεις τοῦ Σκυλίτζη μὲ τὸν Βιάνρο Καποδίστρια θά τοῦ ἐξασφαλίσουν θέσεις στὸ καποδιστριακὸ δικαστικὸ σύ-

στημα: εἰρηνοδίκης Σπετσῶν, πρόεδρος τοῦ Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου Βορείων Σποράδων. Ὡστόσο, θά ἀρνηθεῖ μετὰθεσὴ του σὲ δικαστήριο τῆς Μάνης, θά ἰδιωτεύσει στὶς Σπέτσες καὶ θά προσχωρήσει στὴν ἀντιπολίτευση: ὑπογράφει ἀντικυβερνητικὴ ἀναφορὰ τὸ 1831 μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐξοριστεῖ μαζὶ μὲ ἄλλους ἀπὸ τὶς Σπέτσες. Θά καταφύγει στὴ Σμύρνη καὶ θά ἐπανεέλθει μετὰ τὴν ἀφίξή τῆς Ἀντιβασιλείας. Θά ἀποτελέσει στὴν ἀρχὴ μέλος τοῦ δικαστηρίου τῶν Ἐφετῶν. Ἡ ἐγκατάστασή του ὅμως στὸν διαμορφούμενο Πειραιά, ἡ ἀπόκτηση ἐκεῖ σημαντικῆς ἀκίνητης περιουσίας, οἱ γνώσεις καὶ οἱ γνωριμίες του θά τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ καταλάβει τρεῖς φορές τὸ ἀξίωμα τοῦ δημάρχου. Ὑποστηρίζει, ἐναντὶ ἄλλων ἐρμηνηϊῶν, τὸ ρόλο του στὴν Ἐπανάσταση. Τὸ 1870, ὀγδόντα ἐξὶ ἐτῶν, συντάσσει τὴν αὐτοβιογραφία του. Πεθαίνει δύο χρόνια ἀργότερα.

Ὁ Κόκκωνας διερεῖνησε ὅλες τὶς πτυχὲς τῆς δράσης τοῦ Σκυλίτζη μὲ θαυμαστὴ γνώση τῶν ὧσων ἔχουν δημοσιευτεῖ, μὲ νέες ἀναγνώσεις τῶν ἤδη γνωστῶν πληροφοριῶν καὶ μὲ τὴν ἀνακάλυψη πολλῶν ἀγνωστων τεκμηρίων (τὰ σημαντικότερα ἀπὸ αὐτὰ δημοσιεύονται σὲ παράρτημα). Τὸ σημαντικότερο ὅμως εἶναι ὅτι τόλμησε γενναῖες καὶ πρωτότυπες ὑποθέσεις καὶ μὲ κριτικὸ πνεῦμα ἔδωσε ἐνδιαφέρουσες ἀπαντήσεις. Οἱ ἀπαντήσεις αὐτὲς θά εἶχαν ἴσως περιορισμένο ἀποτέλεσμα ἂν δὲν προχωροῦσε καὶ σὲ κάτι ποὺ μὲ τὴν πρώτη ματιὰ φαίνεται ριψοκίνδυνο γιὰ ἕναν ἱστορικό. Ἀντὶ δηλαδὴ νὰ περιοριστεῖ στὰ ὅσα οἱ πηγὲς μαρτυροῦσαν γιὰ τὸν Σκυλίτζη, προσπάθησε νὰ συμπληρώσει τὰ κενὰ στὴ ζωὴ καὶ δράση του μὲ ὅσα συνέλεξε γιὰ ἄτομα ποὺ βρέθηκαν στὸ ἴδιο οἰκονομικὸ, πολιτικὸ, διανοητικὸ καὶ ἰδεολογικὸ περιβάλλον. Γιὰ παράδειγμα, δὲν γνωρίζουμε τί ἀκριβῶς ἔκανε ὁ Σκυλίτζης στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὰ τέλη 1818 ἕως τὴν ἀρχὴς τοῦ 1819 ἕως τὶς ἀρχὲς τοῦ 1821· οὔτε βρίσκεται τὸ ὄνομά του στοὺς διασωθέντες καταλόγους τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας.

Μὲ θαυμαστὴ ἱκανότητα καὶ γνώση ὁ

Κόκκινωνας ἀνασυνθέτει ψηφίδες αὐτῆς τῆς «χαμένης» δράσης τοῦ βιογραφούμενου μὲ τὴν ἀνάδυση τοῦ κλίματος ποὺ ἐπικρατοῦσε στὰ ἡγετικά κλιμάκια τῆς Φ. Ε. καὶ στοὺς Ἑλλήνες τῆς Πόλης. Καὶ πειστικά ἐπιχειρηματολογεῖ ὅτι ἡ στάση τοῦ Σκυλίτζη δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη ἐνὸς ὁμοϊδεάτη Φιλικοῦ γιὰ τὸν ὅποιο ἔτυχε νὰ διασωθοῦν περισσότερα τεκμήρια. Τὸ ἴδιο κάνει γιὰ νὰ ἀποδώσει καλύτερα καὶ τὴν ὑπόλοιπη προεπαναστατικὴ, ἐπαναστατικὴ καὶ μετεπαναστατικὴ πορεία τοῦ Σκυλίτζη. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὅποιο ἐπιχειρεῖται αὐτὴ ἡ «συμπλήρωση», οἱ ἐπιφυλάξεις ποὺ πάντα διατυπώνονται, ἡ ἀκριβὴς ἀναζήτησις τῆς κατὰλληλης συμπληρωματικῆς μαρτυρίας καὶ ἡ προειδοποίησις τοῦ ἀναγνώστη γιὰ τὸ ρόλο ποὺ ἐξυπηρετεῖ, νομιμοποιοῦν πλήρως τὸ ὅλο ἐγχείρημα καὶ τὸ ἐντάσσουσιν ὁμαλὰ στὸν ἱστορικὸ λόγο. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι μιὰ ἀφήγησις ποὺ ρέει, ποὺ πολλὰς φορὲς ἔχει τὴ χάρις ἱστοικοῦ μυθιστορήματος, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ αὐστηρὰ ἐλεγμένο ἱστορικὸν λόγο.

Ἐνα τόσο σημαντικὸ ἔργο θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε προκαλέσει ἕναν οὐσιαστικὸν διάλογο καὶ, γιὰτὶ ὅχι, ἕναν ἀντίλογο, ἀφοῦ τολμᾷ, ὅπως ἀνέφερε, ὑποθέσεις ποὺ εἶναι πιθανὸν ὅτι δὲν βρίσκουν ὅλους σύμφωνους. Κάτι τέτοιο ὅμως θὰ μποροῦσε νὰ συμβεῖ μόνον ἂν ἦταν διαφορετικὰ ὀργανωμένοι ὁ ἐπιστημονικὸς διάλογος καὶ ἂν ἡ ἀξιολόγησις τῶν ἐκάστοτε ἐκδιδομένων ἔργων εἶχε ἄλλα κριτήρια.

Περνῶ τώρα σὲ κάποιες παρατηρήσεις. Νομίζω ὅτι ἡ προσέγγισις ποὺ ἐπιχειρεῖται θὰ κέρδιζε ἀκόμη περισσότερο ἂν σκιαγραφοῦνταν κάπως περισσότερο καὶ οἱ ἀντίθετες συμπεριφορές, ἰδιαίτερα μέσα στὴν Ἐπανάστασι. Ἐπίσης, ὁ Σκυλίτζης, μολονότι φαίνεται ὅτι ἀπέκτησε, ὅπως ἰσχυρίσθηκα, κάποια κοινωνικὴ βάση στὶς Σπέτσες, καὶ ἀργότερα στὴν Ἐρμούπολη (τὸ πόσο βοήθησαν οἱ προεπαναστατικὲς του γνωριμίες μὲ ἐμπόρους καὶ πλοιάρχους μὲνει νὰ ἀποδειχθεῖ), καὶ ἔτσι εἶχε περισσότερη ἀνεξαρτησία, σὲ σύγκρισιν μὲ τοὺς

ὁμοίους τοῦ διανοουμένους, ἀπέναντι σὲ ἡγετικούς παράγοντες, εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι κινήθηκε καὶ αὐτὸς στὶς γενικὲς γραμμὲς πολιτικῆς δράσης ποὺ αὐτοί, ἰδιαίτερα ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Κωλέττης, διέγραψαν καὶ σὲ μεγάλῳ βαθμῷ πέτυχαν νὰ ἐπιβάλουν ὡς τις πιὸ ἐνδεδειγμένες γιὰ τὴν πολιτικὴ ὀργάνωσιν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τὶς σχέσεις τοὺς μὲ τὶς μεγάλες δυνάμεις τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἐπιμονὴ τοῦ στὴν πολιτικὴ λύσιν Καποδίστρια, στὴν ὁποία ἐξάλλου φαίνεται ὅτι δὲν ἀντιδρῶσε καὶ ὁ Κωλέττης, δὲν ἀναίρει κατ' ἀνάγκην αὐτὴ τὴν ὑπόθεσιν. Πολλοὶ ποὺ θεωρησαν ἀναγκαῖα τὴν ἀθόδο τοῦ Καποδίστρια εἶχαν συμφωνήσει καὶ στὴν αἴτησιν ἀγγλικῆς προστασίας καὶ στὴν πρόσκλησιν Γάλλου πρίγκιπα (στὴν τελευταία ἀπόπειρα εἶναι πιθανὸν ὅτι μετεῖχε καὶ ὁ Σκυλίτζης). Ὅ,τι προεῖχε, ἦταν νὰ ἐξέλθῃ ὁ ἀγώνας ἀπὸ τὸ ἐπικίνδυνον ἀδιέξοδο.

Εἶναι ἐνδιαφέρον, πάντως, νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι μεταξὺ τῶν συνεργατῶν ποὺ ἐπέλεξε ὁ Καποδίστριας καὶ οἱ ἀδελφοὶ του, ὅταν ἄσκησαν τὴν ἐξουσία, ἦταν καὶ ἄτομα ποὺ καταγράφονται μεταξὺ τῶν πιὸ δραστήριων Φιλικῶν. Ἰσως ἀναζήτησαν στὴν πολιτικὴν τοῦ κάποιους ἀπὸ τοὺς στόχους ποὺ ὁ παραμερισμὸς τῶν ἐκπροσώπων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἀπὸ τὰ πολιτικὰ δρώμενα τῆς Ἐπανάστασης ἄφησαν ἀνεκπλήρωτους. Καὶ ἐν ὀνόματι αὐτῶν τῶν στόχων, κυρίως ἡ στάσις τοῦ Κυβερνήτη κατὰ τῶν προκρίτων, συνέχισαν νὰ τὸν ὑποστηρίζουν ὅταν τὸ καθεστὼς του, γιὰ πολλοὺς λόγους, εἶχε μετατραπεῖ σὲ ἀνελεύθερο καὶ ἀστυνομικόν. Ἐδῶ φαίνεται ὅτι δοκιμάστηκε ὁ φιλελευθερισμὸς τοῦ Σκυλίτζη, ὅπως καὶ ἄλλων, καὶ σταδιακὰ ἀποχωρίστηκε ἀπὸ ἕνα σύστημα διακυβέρνησις ποὺ ὀδηγήθηκε καὶ αὐτὸ σὲ ἀδιέξοδο. Τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ ὁ Κωλέτης.

Ἐπομένως, ἰσως νὰ ἐπιτρέπεται καὶ κάποια ἄλλη ἐκδοχὴ ἀπὸ αὐτὴ τῆς κολακείας καὶ τοῦ καιροσκοπισμοῦ ὅταν ἀπὸ τῆς Σμύρνης, τὸ 1832, ἐπαινεῖ μὲ τὰ πιὸ θερμὰ λόγια τὸν Μαυροκορδάτο («σᾶς θαυμάζω, σᾶς συγχαίρομαι [...]») γιὰ τὴ συμβολή

του στις πολιτικές εξελίξεις, μιὰ και ὑπῆρξε ὁ κορυφαῖος τοῦ ἀντικαποδιστριακοῦ ἀγώνα και κατὰ κάποιον τρόπο διείδε καλύτερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους τοὺς κινδύνους γιὰ τὸ μέλλον τοῦ νέου κράτους ἀπὸ τὴν ἐπιμονὴ τοῦ Κυβερνήτη, παρὰ τις ἀγαθὲς προθέσεις του, στὶς δικές του μόνο ἐπιλογές. "Αν ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, τότε νομίζω θὰ ζητούσαμε, ὑπερβολικά πάντοτε, ἀπὸ τὸν συγγραφέα νὰ εἶχε ἐπιχειρήσει ἐξίσου ἀναλυτικά νὰ μᾶς ἐξηγήσει τὸ πῶς ὁ ἥρωάς του ἔγινε ἀντικαποδιστριακός. Ἀπὸ ποιὲς διαδρομὲς και μὲ ποιὰ, ἐνδεχομένως, βασιανιστικά διλήμματα. Και ὑπῆρχαν πολλὰ τεκμήρια, ἂν ἔχι πάντα γιὰ τὸν Σκυλίτζη, ἀλλὰ ὅπωςδῆποτε γιὰ ὁμοιδεάτες του ποὺ θὰ ἐπέτρεπαν πολλὰς «συμπληρωματικές» μαρτυρίες γιὰ νὰ σκιαγραφηθεῖ περισσότερο και αὐτὴ ἡ περίοδος τῆς ζωῆς και δράσης του.

Πρέπει βέβαια νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ διατριβὴ τοῦ Κόκκωνα σταματοῦσε στὸ 1827 και ὅτι τὰ δύο τελευταῖα κεφάλαια τοῦ βιβλίου, τὰ ὁποῖα καλύπτουν τὴν περίοδο 1828-1872, προστέθηκαν ὅταν ἀποφασίστηκε ἡ ἐκδοσι, γιὰ νὰ ἔχει ὁ ἀναγνώστης μιὰ ὁλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς ζωῆς και τῆς δράσης τοῦ Σκυλίτζη. Ὁ συγγραφέας οὐσιαστικά θὰ ἔγραφε ἄλλη μιὰ διατριβὴ ἂν συνέχιζε και γιὰ τὰ μετέπειτα χρόνια τὴν ἐξαντλητικὴν ἔρευνα ποὺ ἔκανε γιὰ τὴν προεπαναστατικὴ και ἐπαναστατικὴν περίοδο. Τὰ ὅσα ἀκολουθοῦσαν

ἦταν και πολλά, δεδομένου ὅτι ὁ Σκυλίτζης ἔζησε ὡς τὸ 1872, και προϋπέθεταν ἀντιμετώπιση ἱστορικῶν προβλημάτων ἄλλου ἐπιπέδου, ἀφοῦ τὸ πλαίσιο εἶναι τώρα ἡ καποδιστριακὴ πολιτεία και μετὰ τὸ ἐλληνικὸ βασίλειο. Θὰ μπορούσαν, πάντως, κάποια ζητήματα, ὅπως ἡ χολέρα ποὺ ἐπληξε τὸν Πειραιὰ τὸ 1854 και ποὺ ὑπῆρξε ἡ αἰτία ἡ ἄφορμὴ γιὰ νὰ ἀπομακρυνθεῖ ὁ Σκυλίτζης ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ δημάρχου, νὰ εἶχαν τῆς ἐκτενέστερης διαπραγμάτευσης.

Οἱ λίγες αὐτὲς ἐπισημάνσεις, ποὺ ξεκινοῦν κυρίως ἀπὸ δικὰ μου αἰτούμενα, δὲν μειώνουν στὸ ἐλάχιστο ἓνα ἔργο στὴ σπουδαιότητα τοῦ ὁποῖου ἀναφέρθηκα ἐπάνω-λημμένως. Θὰ σημειώσω πάλι ὅτι τὸ ἐγχείρημα τοῦ Κόκκωνα ἀποδεικνύει ὅτι τὸ 1821 μπορεῖ νὰ μολιάσει μὲ τὸ εὖρος του τὴν ἱστοριογραφία μας, ἀρκεῖ νὰ μελετηθεῖ, ὅπως στὴν περίπτωσι αὐτῇ, μὲ εὐτυχὴ ἰσορροπία μεταξὺ ἔρευνας τῶν πηγῶν και κριτικῆς ἀξιοποίησής τους.

Τέλος, ἂς σημειωθεῖ, γιὰτὶ δὲν εἶναι ἔλασσον, ὅτι ὁ συγγραφέας στοιχειοθέτησε ἡλεκτρονικά και σελοδοποίησε ὁ ἴδιος τὸ βιβλίο του χρησιμοποιώντας γραμματοσειρές ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ψηφιακὴ συνέχεια τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων τῆς μονοτυπίας, και τὸ ἀποτέλεσμα δείχνει ὅτι ἡ νέα τεχνολογία μπορεῖ νὰ παντρευτεῖ ἀρμονικά μὲ τὴν παράδοσι τοῦ Γουτεμβέργιου.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

David Brewer, *Ἡ φλόγα τῆς ἐλευθερίας. Ὁ ἀγὼνας τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία 1821-1833*. Μετάφρασι ἀπὸ τὰ ἀγγλικά Τιτίνι Σπερελάκη, ἐπιμέλεια Ἑλένη Κεχροπούλου, Ἀθήνα, Ἑνάλιος, 2004, 439 σ.

Δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξαφνιάζει τὸ γεγονός ὅτι ἓνας ἐκδοτικὸς οἶκος ἀποφασίζει νὰ ἐκδώσει στὰ ἑλληνικά μιὰ συνοπτικὴ ἱστορία τοῦ 1821 ποὺ ἔγραψε, στηριζόμενος κυρίως σὲ ἀγγλικὲς πηγὲς και βοηθήματα, ἓνας ὁμότιμος καθηγητῆς κλασσικῶν σπουδῶν στὴν Ὀξφόρδη (τὸ copyright ὑπο-

δεικνύει τὸ 2001 ὡς χρόνο τῆς ἀγγλικῆς ἐκδοσης και μιὰ διερεύνησι στὸ διαδικτυο τὸ ἐπιβεβαίωσε: Νέα Ὑόρκη, Overlook Press, 2001). Ἡ ἐκδηλῆ συμπαθεία του γιὰ ὅ,τι ἐπιχειρήσαν οἱ Ἑλλήνες προκειμένου νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερία τους, ἡ ἱκανότητά του νὰ ἀξιοποιεῖ μαρτυρίες